

TE, 66

Temps d'Educació

Universitat
de Barcelona

1r semestre 2024

Núm. 66

L'atracció pedagògica vers la mar
durant el segle xx: viatges, circulació d'idees
pedagògiques i producció audiovisual

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Institut de Desenvolupament
Professional
UNIVERSITAT DE BARCELONA

Temps d'Educació

2024 (1r semestre)
Núm. 66

L'atracció pedagògica vers la mar
durant el segle xx: Viatges, circulació d'idees
pedagògiques i producció audiovisual

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Institut de Desenvolupament
Professional

ÍNDEX / CONTENTS

MONOGRAFIA. L'ATRACCIÓ PEDAGÒGICA VERS LA MAR DURANT EL SEGLE XX: VIATGES, CIRCULACIÓ D'IDEES PEDAGÒGIQUES I PRODUCCIÓ AUDIOVISUAL

MONOGRAPH. THE PEDAGOGICAL ATTRACTION TOWARDS THE SEA DURING THE 20TH CENTURY: TRAVELS, CIRCULATION OF PEDAGOGICAL IDEAS AND AUDIOVISUAL PRODUCTION

Presentació, 7

Presentation

Eric Ortega González i Jordi Garcia Farrero

El mar com a paisatge pedagògic: Freinet, el moviment Batec i els 'cursillos de selección profesional' a l'Escola Normal de Lleida, 11

The sea as a pedagogical landscape: Freinet, the Batec movement, and the 'cursillos de selección profesional' at Normal School of Lleida

Meritxell Simon-Martin, Glòria Jové Monclús i Felip Niubó Gassol

As viagens e suas películas: Um brasileiro e a formação de professores 'nos países mais adiantados da Europa' (1880-1884), 35

Travel and its films: a Brazilian and the training of teachers «in the most advanced countries of Europe» (1880–1882)

José G. Gondra

Influències i confluències del discurs pedagògic de Teresa Mañé Miravent (1865-1939): la transnacionalització de les idees, 57

Influences and confluences of the pedagogical discourse of Teresa Mañé Miravent (1865–1939): the transnationalization of ideas

Ginés Puente Pérez

Lições a aprender nos manuais que ensinam a ensinar: rotas do além mar (Portugal e Brasil, 1870-1970), 73

Lessons to learn from teaching manual: Overseas routes (Portugal and Brazil, 1870–1970)

Vivian Batista da Silva

La mar no estaba serena. Peronismo, bienestar social, cultura física y producción audiovisual, 87

The sea was not calm. Peronism, social welfare, physical culture and audiovisual production

Myriam Southwell i Eduardo Lautaro Galak

La 'voluntad de psicología' como voluntad de verdad y de poder en la formación docente, 101

The 'will of psychology' as will to truth and power in teacher training

Ana Laura Godinho Lima

ESTUDIS I RECERQUES / STUDIES & RESEARCHES

Proyecto de mentoría profesional MES para la prevención del Abandono Escolar Prematuro, 123

MES professional mentoring project for the prevention of Early School Leaving

Jordi Collet-Sabé i Verónica Jiménez Perales

La veu de la infància significant el dret a la participació a l'escola primària, 141

The voice of childhood signifying the right to participate in elementary schools

Esther Fatsini-Matheu

La poesia en la quotidianitat mitjançant la realització d'una ruta literària amb alumnat de 1r d'ESO, 159

Poetry in ordinary life through the realization of a literary path with 1st year of secondary school students

Clara Comas Barenys i Mia Güell Devesa

Antecedentes de las escuelas rurales en Euskadi (Eskola Txikiak) desde principios del siglo xx hasta la actualidad, 177

Historical background of rural schools in Euskadi (Eskola Txikiak) from the beginning of the 20th century to the present

Miren Aguirregoitia-Güenechea

Para una educación crítica: Deporte, juego y manifestaciones lúdicas en Banksy, 197

For a critical education: Sport, game and ludic manifestations in Banksy

Jordi Brasó i Marta Mauri

TEMPS DE MEMÒRIA / MEMORY TIMES

Joan Roura-Parella: Orientación y selección profesional, 219

Joan Roura-Parella: Orientation and professional selection

Oriol Ponsatí-Murlà

TESTIMONIS PEDAGÒGICS / PEDAGOGICAL TESTIMONIES

Recorregut vital, acadèmic i professional d'un docent empordanès de vocació incombustible, 239

Vital, academic and professional journey of an Empordà teacher of persevering vocation

Carles Bastons i Vivanco

REFLEXIONS I ASSAIGS / REFLECTIONS & ESSAYS

'Docentes creativos': los procesos de depuración identitaria de los profesores de secundaria en Catalunya, 259

'Creative teachers': identity purification processes of secondary school teachers in Catalonia

Ibán Martínez Cárcelos

Repensando la escuela rural como refugio e impulso de la dimensión territorial, 277

Rethinking the rural school as a refuge and boosting of territorial dimension

Núria Carrete-Marín, Roser Boix Tomàs i Francesc Buscà Donet

Medio ambiente y literatura: una experiencia educativa con alumnos mayores de 55 años, 295

Environment and literature: an educational experience with students over 55 years old

Haritz Monreal

NOTES DE LECTURA / READING NOTES

MONOGRAFIA

MONOGRAPH

Presentació

Eric Ortega González*

Jordi Garcia Farrero**

Recepció original: 15 de febrero de 2024

Acceptació: 22 de març de 2024

Publicació: 30 de juny de 2024

L'any 2022 es van celebrar a Barcelona, amb motiu del centenari de la fundació de l'Escola del Mar, diverses activitats que cercaven rescabalar i fer justícia la memòria d'una Escola que fou referent indiscutible de la renovació pedagògica a casa nostra (Brasó i Torrebaddella, 2022; Domènech, 2022; Garcia i Martín, 2022). Tot aprofitant aquesta efemèride, la Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana i el Grup de Recerca en Pensament Pedagògic i Social Contemporani (GREPPS) de la Universitat de Barcelona tingueren la iniciativa de dedicar les xxv Jornades Internacionals d'Història de l'Educació a historiar l'atracció pedagògica vers la mar esdevinguda entre els segles xix i xx. Cal deixar constància que foren unes exitoses trobades que aplegaren un bon nombre de receradors vinguts de diversos punts del planeta i que demostraren, un cop més, l'interès educatiu per la mar. Una mar que històricament ha estat objecte de representació artística, de que d'atemoriment i de rebuig, com quan, en època medieval, era vista com un lloc d'emanacions putrefactes i despulls de tota mena (Brugarolas, Ortega i Pascual, 2023).

Tanmateix, no fou fins a finals del segle XVIII i, especialment, durant el segle XIX i la primera meitat del XX que, a redós de la recuperació de les pràctiques balnearies i de l'ús terapèutic de l'aigua del mar –tal com van fer alguns metges com Pere Felip Monlau, autor d'una obra de referència sobre la higiene dels banys de mar (1869)– que tornaren a proliferar a escala europea. Així les coses, es donaren les condicions culturals per a començar a veure la mar com una font de reflexió i de pràctica educativa en un moment en què la pedagogia es deixava influir per uns vents higienistes i plenairistes que destacaven per la ferma voluntat de proveir amb unes condicions ambientals més propícies la criança, l'educació, el creixement i el desenvolupament dels infants (Vilanou, 1995). I que ho feien tot aprofitant els espais lliures de la brutícia, insalubritat, contaminació i desordre propis de les urbs, sota el supòsit que el contacte ple amb la natura tenia un efecte sanador alhora que alliberador per a les criatures. Això portà a crear escoles en indrets naturals, així com a introduir pràctiques com les colònies, les excursions, els banys de sol o els banys al mar. Pràctiques, totes elles resultat no només de la preocupació mèdica i higiènica a la recerca de l'enfervoriment de la salut malmesa dels infants, sinó també de

(*) Eric Ortega González és pedagog, màster en Educació en Valors i Ciutadania i doctor en Educació i Societat per la Universitat de Barcelona. Professor associat del Departament de Teoria i Història de l'Educació de la Universitat de Barcelona i professor col·laborador de la Universitat Oberta de Catalunya. Membre del Grup de Recerca en Educació Moral (GREM) i del Grup de Recerca en Pensament Pedagògic i Social Contemporani (GREPPS). Les seves línies de recerca es concentren al voltant de l'ètica, la filosofia de l'educació i el pensament pedagògic contemporani. ORCID: 0000-0002-6747-0336. Adreça electrònica: ericortega@ub.edu

(**) Jordi Garcia Farrero és pedagog, màster en Història Contemporània i Món Actual i doctor en Educació per la Universitat de Barcelona. Premi extraordinari de doctorat (curs 2012/2013). Professor del Departament de Teoria i Història de l'Educació de la Universitat de Barcelona i membre del Grup de Recerca en Pensament Pedagògic i Social (GREPPS). Les seves línies de recerca se centren en els estudis dels discursos pedagògics contemporanis. ORCID: 0000-0002-9669-0485. Adreça electrònica: jgarciaf@ub.edu

la voluntat de transmetre el gust i el gaudi estètic per la natura i la vida a l'aire lliure (Plannella, 2004).

Així pot ser afirmat, sense risc de sonar agosarat, que la pedagogia de finals del XIX i principis del XX es va fer a la mar en comptes de fugir d'ella. Ben al contrari, almenys en un inici, del que fou el cas del fascinant Martin Eden, protagonista de la novel·la homònima de Jack London (2023). Martin Eden, un home que, enamorat de Ruth Morse, deixarà la rigorosa vida de mar que l'havia portat a veure paisatges exòtics i a habitar els baixos fons de la societat, per a convertir-se de manera autodidàctica en un àvid lector i un impulsiu escriptor i arribar a ser un digne, per bé que un xic díscol i inconformista, pretendent de la petita dels Morse. Amb el temps, el bo de Martin s'adonarà que tan la vida burgesa com la seva estimada, amb les que tant havia somiat, no deixaven de ser més que un miratge ple de pompa i circumstància, raó per la qual prendrà la decisió, tal vegada pedagògica, de tornar-se a fer a una mar de la qual mai no en tornarà a sortir ja. I és que no hem d'oblidar que la mar, a banda d'una estètica, té també una política que, en no poques ocasions, cal titllar de tràgica i, fins i tot, de mortal. Especialment, però no només, si pensem en la nostra mar, la Mediterrània, i en les seves costes, vies d'escapament i destí fatídic de persones que s'hi llencen i s'hi fan, tot cercant un futur millor, i que, com el Martin, per bé que per raons molt diferents, mai més no podran escapar d'ella.

Vet aquí, emperò, que aquest monogràfic té la voluntat de vincular-se tan a l'esperit de les jornades esmentades com a la memòria de l'Escola del Mar i, per aquesta raó, pretén continuar fent-se a la mar, sense per això deixar de tenir presents les persones que no poden fugir d'ella, amb l'objectiu de continuar pensant i repensant la mar i l'atracció que aquesta ha despertat des d'una perspectiva històricoeducativa, tot posant èmfasi en els viatges, la circulació d'idees pedagògiques i la producció audiovisual de la qual ha estat objecte. En aquest sentit, pot afirmar-se el caràcter insòlit d'aquest monogràfic en el conjunt de la producció historiogràfica sobre educació. És evident que s'han fet i es fan moltes obres que parlen completament o parcialment sobre algun aspecte relacionat amb els discursos, les pràctiques i els interessos marítims que hagin pogut despertar-se des de l'educació. Bona prova d'això són les diverses publicacions que hi ha sobre l'Escola del Mar, els viatges d'estudis en creuers o els efectes beneficiosos de l'aigua de mar en la malmesa salut dels infants, entre d'altres. Tanmateix, aquest ha de ser un dels pocs –si no l'únic– monogràfic fet fins al dia d'avui amb la pretensió d'aplegar tot un seguit d'estudis que tractin l'interès pedagògic per la mar des d'una perspectiva històrica i que ho facin, a més, tot agombolant un conjunt d'autors que són referència en els seus respectius camps d'investigació.

Ens referim a autores com Meritxell Simon-Martin, Gloria Jové Monclús i Felip Niubó Gassol, de la Universitat de Lleida (UdL), les quals amb «El mar com a paisatge pedagògic: Freinet, el moviment Batec, i els "cursillos de selección profesional" a l'Escola Normal de Lleida», text que obre el monogràfic, presenten un treball de recuperació d'unes pràctiques didàctiques de gran repercussió entre els mestres lleidatans, a través del rastreig de la presència dels principis pedagògics freinetistes en la materialització dels «cursillos» a l'Escola Normal de Lleida per mitjà de la temàtica del mar. O a plomes com les del professor José G. Gondra, de la Universidade Estadual do Rio de Janeiro (UERJ), qui amb «As viagens e suas películas: Um brasileiro "nos países mais adiantados da Europa" (1880-1884)» ens ofereix una reflexió entorn de la professionalització de la docència a través del testimoni del viatge d'un professor brasiler a tres països europeus entre 1880-1882, en

què el reporter examina les escoles normals amb l'objectiu de contribuir al debat sobre les polítiques de formació del professorat al Brasil.

També al·ludim a treballs com el del professor Ginés Puente Pérez, de la Universitat Jaume I (UJI), qui amb «Influències i confluències del discurs pedagògic de Teresa Mañé Miravent (1865-1939): la transnacionalització de les idees» analitza el paper de Teresa Mañé Miravent com a directora de *La Revista Blanca*, i la influència que aquesta va tenir en l'afavoriment de l'intercanvi editorial entre diversos indrets del món, sobretot del Mediterrani i l'Atlàntic. O a la contribució de la professora Vivian Batista da Silva, de la Universidade de São Paulo (USP), qui amb el seu article, intitulat «Lições a aprender nos manuais que ensinam a ensinar: rotas do além mar (Portugal e Brasil, 1870-1970)» examina els coneixements produïts i circulats en manuals pedagògics publicats a Portugal i Brasil entre 1870 i 1970, i en els que Europa i els Estats Units s'imaginaven com a espais de progrés, on tenien lloc les experiències educatives més innovadores i exemplars, mentre que les produccions portugueses i brasileres rebien la consideració d'«endarrerides» en termes educatius.

O al text «La mar no estaba serena. Peronismo, bienestar social, cultura física y producción audiovisual» dels professors Myriam Southwel i l'Eduardo Galak, del Consejo Nacional de Investigaciones Científicas y Técnicas i de la Universidad Nacional de La Plata (CONICET/UNLP), els quals analitzen la premsa cinematogràfica i els docuficcional de propaganda durant la presidència de Juan Domingo Perón, i on es ressalta la política pública de viatges útils al mar alhora que s'enllaçava amb la difusió de missatges propagandístics i partidaris addictes al règim peronista. Sense oblidar l'article que tanca el monogràfic, titulat «La “voluntad de psicología” como voluntad de verdad y de poder en la formación docente», de la professora Ana Laura Godinho Lima de la Universidade de São Paulo (USP) que analitza la relació entre psicologia i educació entre els anys 1920 i 1950 al Brasil a partir de l'anàlisi del *Manifest dels Pioners de la Nova Educació* i del conjunt de manuals de psicologia d'autors brasilers destinats a la formació docent, tot parant atenció en la mutació que la voluntat de veritat tingué des del coneixement dels docents sobre els continguts a ensenyar fins al coneixement psicològic que aquests havien d'adquirir sobre el nen i el seu desenvolupament, interessos i necessitats, mutació que també es veié patentitzada a banda i banda de l'Atlàntic.

Finalment, només queda afegir que per bé que aquest monogràfic ha estat editat a Barcelona, ciutat marítima per antonomàsia, i ha estat publicat per una revista pertanyent a una universitat amb una clara vocació marítima –a més de sentir-se emparentat amb les abans referides jornades celebrades a la ciutat comtal–, així i tot, té, com la mar, una vocació transcontinental i transcultural. Transcontinental perquè a banda de trobar autors de la península, són diverses les plomes que participen des d'Amèrica del Sud, continent amb el qual s'han mantingut –i encara es mantenen– extenses relacions marítimes. Transcultural perquè són tres (català, castellà i portuguès, amb les seves respectives variacions dialectals), les llengües cultivades per a escriure els diferents capítols. Fet que ens ha de congratular enormement, no només per la riquesa de perspectives que aquest fet suposa, i per demostrar un cop més l'interès palesat per aquesta temàtica allèn les nostres fronteres, sinó també per haver aconseguit escapar, un cop més, de l'imperialisme lingüístic anglosaxó a què l'acadèmia, que potser peca de ser poc transcontinental i transcultural –és a dir, de ser poc marítima–, sovint ens té abocats i tenallats.

Referències

- Brasó, J. i Torreadella, X. (Curadors) (2022) *Parlen els menuts. Contes escrits pels infants de l'Escola del Mar de Barcelona (1933-1936)*. Barcelona, Edicions de la Universitat de Barcelona.
- Brugarolas, O., Ortega, E. i Pascual, À. (2023) *Fer-se a la mar. Narratives d'una descoberta pedagògica*. Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- Domènech, S. (2022) *El viatge de l'Escola del Mar. Pere Vergés i l'Escola Nova de la Barceloneta*. Maçanet de la Selva, Aledis.
- Garcia, J.; Martín, J. L. (Coord.) (2002) *Cent anys fent Escola del Mar 1922-2022*. Barcelona, Memorial Democràtic.
- London, J. (2023) *Martin Eden*. Barcelona, Alba Editorial.
- Planella, J. (2004) «La pedagogia de la subjectivitat corporal: una relectura del naturalisme i el culturalisme». *Educació i Història: revista d'història de l'educació*, núm. 7, p. 31-62.
- Vilanou, C. (1995) «Higiene i educació física a les colònies». A *Actes del col·loqui universitari Artur Martorell, educador del nostre temps*. Universitat de Barcelona, 20, 21 i 22 d'octubre de 1994. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 181-206.

El mar com a paisatge pedagògic: Freinet, el moviment Batec, i els 'cursillos de selecció professional' a l'Escola Normal de Lleida

Meritxell Simon-Martin*

Glòria Jové Monclús**

Felip Niubó Gassol***

Resum

La proposta pedagògica de Célestin Freinet (1896-1966) entrellaça una sèrie de pràctiques didàctiques que van tenir molta repercussió entre mestres lleidatans/es perquè, entre d'altres raons, en el seu context d'escola rural, havien de fer front a la manca de recursos materials. Aquestes tècniques freinetistes van ser introduïdes a l'Estat espanyol, en gran mesura, des de la província de Lleida, de la mà de Jesús Sanz Poch, d'Herminio Almendros i del moviment de renovació pedagògica Batec. Aquest article estudia la pedagogia freinetista en l'àmbit de la formació i selecció de mestres. L'any 1931, el Govern provisional de la República va dissenyar un nou format d'oposicions al magisteri: els «cursillos de selecció professional». L'article examina la presència de principis pedagògics freinetistes en la materialització dels «cursillos» a l'Escola Normal de Lleida per mitjà de la temàtica del mar com a paisatge pedagògic i ho fa en diàleg amb les pràctiques didàctiques del mestre batequista Patricio Redondo (1886-1967).

Paraules clau

Freinet, moviment Batec, cursillos de selecció professional, Jesús Sanz Poch, Herminio Almendros, Patricio Redondo, José de Tapia, Alejandro Tarragó

Recepció original: 15 de febrer de 2024

Acceptació: 22 de març de 2024

Publicació: 30 de juny de 2024

(*) Meritxell Simón Martín és investigadora Ramón y Cajal al Departament de Ciències de l'Educació, a la Facultat d'Educació, Psicologia i Treball Social de la Universitat de Lleida. Les seves àrees d'interès de recerca es troben a la cruïlla de la història de l'educació, la història de les dones i el gènere, la història britànica/transnacional, els estudis culturals, l'anàlisi narrativa i els estudis epistolars. És coeditora de *History of Education Researcher* (History of Education Society UK) i membre del consell editorial de l'*European Journal of Life Writing* (International Auto/Biography Association). Actualment és IP del projecte I+D+i: «Los cursillos de selecció professional (1931-1936): un estudio comparativo, desde una perspectiva de género, de la formación de maestros/as durante la Segunda República» (PID2022-138056NA-I00). ORCID: 0000-0002-9486-3020. Adreça electrònica: meritxell.simon@udl.cat

(**) Glòria Jové Monclús és mestra, pedagoga i doctora en Ciències de l'Educació. Professora del Departament de Ciències de l'Educació a la Facultat d'Educació, Psicologia i Treball Social de la Universitat de Lleida. És membre del grup de recerca consolidat per la Generalitat de Catalunya DIDPATRI («Didàctica del Patrimoni, Museografia comprensiva i Noves tecnologies») i dirigeix el grup d'innovació i docència «Espai híbrid» en el que s'exploren les possibles relacions entre arts, patrimoni, territori, educació i formació docent. Actualment forma part de l'equip d'investigació del projecte I+D+i: «Los cursillos de selecció professional (1931-1936): un estudio comparativo, desde una perspectiva de género, de la formación de maestros/as durante la Segunda República» (PID2022-138056NA-I00). ORCID: 0000-0003-3750-861X. Adreça electrònica: gloria.jove@udl.cat

(***) Felip Niubó Gassol és historiador local i membre de l'Associació L'Any de Puigverd de Lleida. Ha realitzat una tasca de creació d'un arxiu en relació a Patricio Redondo, mestre que formava part del moviment Batec i que va impulsar les metodologies i tècniques Freinet a les terres de Lleida. És autor de la publicació «Patricio Redondo i les noves escoles de Puigverd», *Shikar*, núm. 9, 2022, p. 125-134. ORCID: 0009-0006-5508-9243. Adreça electrònica: felipesku87@hotmail.com

Introducció

L'essència de la proposta educativa del pedagog francès Célestin Freinet (1896-1966) consistia en crear les condicions per tal que la veu dels infants emergís en diàleg amb el seu entorn i es generessin aprenentatges a partir d'elles, a fi de construir una nova escola i una nova ciutadania¹. La seva pràctica educativa pretenia desenvolupar la capacitat creadora dels/de les alumnes, de manera que opinessin, discutissin, experimentessin, i investiguessin amb un esperit crític envers la realitat, amb l'objectiu de fomentar la transformació social. El projecte didàctic-pedagògic de Freinet s'inscriu dintre dels eixos que caracteritzen l'anomenada «escola activa», un principi pedagògic central del moviment de l'Escola Nova. El pedagog suís Adolphe Ferrière, professor de l'Institut Jean Jacques Rousseau de Ginebra, en el seu text «30 points de l'Ecole Nouvelle», definia l'Escola Nova com aquella que proporcionava un context educatiu que permetés a l'infant adquirir una educació intel·lectual, pràctica, cultural, artística, i emocional que fomentés el seu esperit crític; una educació mixta i aconfessional que estigués en connexió amb la natura i el patrimoni, i es basés en l'experiència, les activitats lliures, la creativitat, el treball individual i en equip, i fos estimulada per excursions, campaments, i viatges. El principi d'escola activa representava aquella pràctica educativa en la que l'alumne entra en acció, investiga, processa els coneixements que adquireix i es responsabilitza del seu propi procés d'aprenentatge (Ferrière, 1922).

Com a membre de l'Escola Nova i en línia amb el principi d'escola activa, en el marc de la seva Escola Moderna (Freinet, 1946; Freinet, 1956), Freinet va concretar recursos didàctics que van tenir molta repercussió entre els/les educadors/es innovadors/es europeus/es de l'època, com per exemple, el text i el dibuix lliures (Freinet, 1967; Freinet, 1972; Freinet, 1978), el diari escolar (Freinet, 1967a; Freinet, 1977), la impremta escolar (Freinet, 1927; Balesse i Freinet, 1961; Freinet, 1967a; Balesse & Freinet, 1973; Freinet, 1977), i la correspondència interescolar (Freinet, 1967a; Freinet, 1977), tècniques que s'aplicaven sovint entrelaçades (Freinet, 1968-1969; Alcobé Biosca, 1977; Alcobé Biosca, 1979; Zurriaga, 1979; Zurriaga, 1979a; Alcobé Biosca, 1981; Alcobé Biosca, 1982; Palou i Rubio, 2003; Hernández Huerta, 2005; Hernández Díaz i Hernández Huerta, 2007; Gertrudix, 2008; Imbernon, 2010; Hernández Díaz, 2012; Hernández Huerta, 2012; Fundació Càtedra Enric Soler i Godes, 2012; Jové, 2015; Ramos, 2015).

En el marc de la seva *pedagogia natural i popular*, és a dir, partint de la subjectivitat de l'infant i en diàleg amb el seu entorn, el text lliure i el dibuix lliure consistien en donar als/a les nens/es la possibilitat que escrivissin redaccions i pintessin dibuixos sobre temàtiques que triessin ells/elles mateixos/es, de forma autònoma, i que expressessin les sensacions i emocions que volguessin compartir amb els/les seus/seves lectors/es i espectadors/es, reflectint així el seu entorn, la seva realitat personal, les seves inquietuds, el seu estat d'ànim, la seva creativitat i la seva maduresa cognitiva i personal. En paraules del propi Freinet: «La esencia de este método consiste en partir, no del deseo, del pensamiento o del orden adultos, sino de los verdaderos intereses de los niños» (Freinet, 1977, p. 41).

---

(1) Les autores agraeixen a Carme Agulló, professora titular de Teoria i Història a la Universitat de València, les seves precisions i suggeriments.

En el cas del text lliure, la lectura dels escrits a classe permetia el treball lingüístic, col·lectiu i dialògic, que sorgia dels interessos personals dels aprenents, expressats a les redaccions. Els temes triats podien, a més a més, donar peu a l'estudi de temàtiques curriculars que hi estiguessin relacionades, així com a la realització de noves indagacions d'aprenentatge per part de l'alumnat. Amb el text lliure (i, també amb el dibuix lliure), el mestre aconseguia convertir les produccions dels/de les alumnes en material didàctic de contingut curricular, situant l'infant al centre de l'activitat escolar. En efecte, Freinet advocava per prescindir dels llibres de text, en favor de «llibres» creats pels/per les propis/es nens/es. Aquests reflectien «la expressió original del espíritu rico y emprendedor de los niños» (Freinet, 1977, p. 49) així com «el aspecto original de la vida del pueblo *vista por los niños*» (Freinet, 1977, p. 120, èmfasi nostre). En última instància, segons Freinet, aquesta originalitat feia que les produccions dels estudiants fossin «obres» i no «deures»:

Si la redacción no tiene otro objetivo más que las correcciones y la nota que le adjudicáis, si estáis convencidos de que el niño no puede crear ni pensar por sí mismo y sólo puede alimentarse de vuestra riqueza, obtendréis de él «deberes», pero nunca «obras» capaces de poner de manifiesto una personalidad. (Freinet, 1977, p. 20)

En el marc de la seva pedagogia cooperativa, els textos i els dibuixos lliures, o una selecció d'aquests votada per l'alumnat, s'agrupaven en forma de quadern/diari/revista escolar/llibre de vida,² manuscrit o, sovint, en forma de quartilla impresa, realitzats pels/per les propis/es alumnes, amb impremtes manuals. Segons el definia Freinet:

El diario escolar método Freinet es una recopilación de los textos libres realizados e impresos día a día según la técnica Freinet y agrupados a final de mes con una cubierta especial para los abonados y corresponsales. [...] El texto libre escogido mediante el voto a mano alzada es revisado colectivamente, tanto en lo que concierne a la veracidad del contenido como a su forma sintáctica, gramatical y ortográfica. La obra que se entrega a los pequeños impresores es el resultado de nuestro método natural de trabajo que respeta el pensamiento infantil, pero que al mismo tiempo aporta de nuestra parte la ayuda técnica, esperando que el niño esté en condiciones de volar con sus propias alas y proporcionarnos textos y poemas que nuestra intervención no hace más que encauzar. [...] Incluso en las escuelas que no poseen ningún medio de poligrafía, podéis confeccionar un embrión de diario que sea un primer paso en la nueva vía. Cuando el texto se escribe en la pizarra, el niño lo copia, no en su cuaderno de clase, sino en una hoja tamaño cuartilla. Él mismo puede obtener dos o tres copias a la vez empleando bolígrafo y papel carbón. Una de estas hojas se quedará en el libro de la vida del niño; y otra será destinada a los corresponsales e integrada con este fin en el diario escolar. Si tenéis veinte alumnos que escriben normalmente, obtendréis, de esta forma, aparte de las páginas personales, veinte páginas de cada texto para el diario escolar. [...] Al final de mes, colocáis las páginas así reproducidas bajo una cubierta especial ilustrada. El diario estará listo para partir. Circulará por el pueblo y servirá de intercambio con los corresponsales. (Freinet, 1977, p. 19, 22, 24-25)

La creació d'aquests diaris escolars implicava una sèrie de competències: la creació literària i artística, la correcció lingüística i el poliment estètic, la composició tipogràfica, la impressió i l'enquadernació. Tal i com explicava Freinet: «Están todos los escalones: escritura, revisión, composición, ilustración, disposición en la prensa, entintado, tirada, compaginación, grapado» (Freinet, 1977, p. 33). Amb la impremta escolar, Freinet pretenia modernitzar l'ensenyament a través d'un mitjà de comunicació popular i assequible i contribuir, a través d'aquest, a la producció cultural per part dels infants i a la seva socialització fora de l'escola. Tot, en el marc d'una activitat que implicava treball individual així com col·laboració, cooperació i solidaritat: «El diario escolar es un trabajo de equipo que prepara para la cooperación social de los niños» (Freinet, 1977, p. 118).

(2) D'ara endavant, «Diari escolar». Cf. Hernández Díaz (2012).

Aquests diaris escolars, que il·lustraven la polifonia de veus de l'alumnat al si d'una mateixa classe, es compartien amb alumnes d'altres escoles per mitjà de la correspondència interescolar: individual (un/a nen/a s'intercanviava cartes amb un/a altre/a) i col·lectiva (una classe s'intercanviava cartes amb una altra). Reflex de la seva pedagogia natural, popular i cooperativa, aquesta correspondència interescolar, que incloïa no només el text epistolar sinó també objectes (el propi diari escolar, curiositats locals), tenien lloc entre entorns i contextos diferents, inclòs a nivell internacional. Aquesta audiència i aquesta diferència actuaven com a incentius d'un aprenentatge dialògic:

La expresión libre del niño se socializa automáticamente por la motivación promovida por el diario escolar y la correspondencia. A partir de esos momentos, el niño no escribe solamente aquello que le interesa a él; sino que escribe aquello que, en sus pensamientos, en sus observaciones, sus sentimientos y sus actos puede atraer la atención de sus compañeros en primer término y sus correspondientes después. (Freinet, 1977, p. 20, 22)

Aquests intercanvis epistolars permetien, mitjançant l'auto-reflexió, el desenvolupament de llaços afectius, la comparació d'experiències i l'aprenentatge a partir de l'alteritat. En efecte, tal i com explica el mateix Freinet, la dimensió dialògica de l'intercanvi escolar estimula l'aprenentatge:

Nuestros diarios escolares no pretenden en absoluto hacer demostraciones o promover encuestas. Aportan simplemente elementos de la vida, traducidos en páginas vivas. La experiencia prueba que niños y adultos aprecian en gran medida esta concepción. Las reacciones de los lectores adultos, las cartas críticas y las peticiones de los correspondientes son un estimulante permanente para dar a nuestros trabajos una motivación que actúe a modo de fermento de nuestros progresos y de las superaciones que los alumnos necesitan. (Freinet, 1977, p. 43-44)

En última instància, tan el diari escolar (manuscrit o imprès) com la correspondència interescolar permetien perpetuar no només l'aprenentatge curricular i de vida dels/de les alumnes sinó els moments més memorables de la seva experiència personal i escolar, unes vivències que, immortalitzades, passaven a formar part de la vida del poble en forma de treball escolar dels infants.

La pedagogia natural, popular i cooperativa de Freinet implicava, ineludiblement, el pensament crític:

Con el texto libre y el diario entrenamos a nuestros niños en la crítica de lo impreso, en la aceptación y la búsqueda de esta crítica. Entonces es cuando, con su intuición redescubierta, detectan bajo el pomposo estilo de determinadas páginas el verbalismo y la literatura. A través de la experiencia aprenden a juzgar las obras que se les someten, y en seguida están en condiciones de descubrir lo falso y contradictorio que se esconde bajo los imponentes títulos de los periódicos. Lo mismo ocurre desde el punto de vista histórico y científico. Nuestros alumnos hacen prospecciones e investigaciones cuyos resultados no encajan forzosamente con las afirmaciones de los libros. No están convencidos por principio de que sean ellos los que se han equivocado y el libro el que tiene razón. Se hacen escrupulosamente la saludable pregunta de los investigadores: ¿Quién sabe? De esta forma, algunos alumnos de nuestras clases han criticado páginas de los manuales, los croquis de historia y de ciencias; han mandado por escrito sus observaciones a los editores y a los autores que, en algunos casos, han reconocido la razón de sus críticas. [...] Lo cierto es que, sobre estas bases, hemos dado a nuestros alumnos la idea, en nuestra opinión decisiva, de que todo lo que se les enseña puede ser reconsiderado, que los más importantes pensamientos pueden y deben ser pasados por la criba de su propia experiencia, que el conocimiento se conquista y la ciencia se hace. El día que los ciudadanos sepan que su diario puede mentir, o al menos presentar como definitivas soluciones que no son más que un aspecto parcial de los problemas planteados por la vida, cuando estén en condiciones de discutir con serenidad, pero también con osadía, cuando tengan esta formación de experimentadores y de creadores que nos empeñamos en darles, algo habrá cambiado en nuestra democracia. (Freinet, 1977, p. 123-124)

En definitiva, tal i com el pedagog sintetitzava i conclouia:

Con la preparación individual y colectiva de las páginas del diario, con el voto regular que decide la elección de los textos, con la organización cooperativa que necesita el trabajo nuevo, con la redacción y difusión del diario escolar, realizamos lo mejor de las preparaciones en la actividad cívica de los futuros ciudadanos. [...] Nuestra enseñanza ya no se centrará en la teoría intelectual escolástica, sino en el trabajo y la vida. Ahí reside precisamente la gran conquista pedagógica y humana de nuestras técnicas. (Freinet, 1977, p. 125, 141)

En el context d'escola rural de les Terres de Ponent, les tècniques Freinet van atreure molts/es mestres i pedagogs/gues lleidatans/nes perquè, com en els contextos educatius de Freinet, havien de fer front a la manca de recursos materials, especialment el llibre de text. Aquestes tècniques freinetistes van ser introduïdes a l'Estat espanyol, en gran mesura, des de la província de Lleida, essent Jesús Sanz Poch i Herminio Almendros Ibáñez dos dels seus ambaixadors més coneguts. Com a inspector d'escoles de primària, Almendros va servir de pont entre el normalista Sanz i el moviment Batec, un grup de mestres lleidatans, principalment rurals, que, a partir dels anys vint i de forma espontània, van començar a reunir-se per recolzar-se pedagògicament i professionalment a les terres de Lleida. Els/les mestres batequistes es reunien al Cafè Express, situat al carrer Major de Lleida, i, també a les seves escoles (Jiménez Mier y Terán, 2007, p. 21-25). Dotant-se d'un òrgan de comunicació i de difusió, el grup Batec va crear la revista *Escola*, editada per la normalista Josefa Úriz Pi (Jiménez Mier y Terán, 2007, p. 16).

Aquestes trobades regulars permetien als/a les mestres batequistes compartir idees sobre la pedagogia i la didàctica que desenvolupaven a les seves classes, incorporant les propostes d'Ovide Decroly, John Dewey, Célestin Freinet, Adolphe Ferrière, i Maria Montessori, entre d'altres (Jiménez Mier y Terán, 2007, p. 29). Dins de l'eclecticisme metodològic que els caracteritza, les tècniques Freinet van ser especialment utilitzades. A finals de 1932, membres del grup de batequistes freinetistes van fundar una cooperativa per promoure la impremta a l'escola, coneguda com la Cooperativa espanyola de la tècnica Freinet, a la que va estar molt vinculat també el normalista Jesús Sanz, que contribuï a organitzar l'estada de Freinet a Barcelona de 1933 per participar a l'Escola d'Estiu, i que fou nomenat assessor tècnic de la Cooperativa el 1935 (Soler i Mata, 2009, p. 39). Aquesta cooperativa va crear la revista *Col·laboració*, que es va editar fins a inicis de la Guerra Civil i va permetre la difusió del moviment. El 1934 la cooperativa va organitzar el I Congrés de la Impremta a l'Escola, que va tenir lloc a Lleida. El 1935 es va celebrar a Ossa de l'Os Congrés, on, a més de la impremta, es van introduir el cinema i els vinils a les escoles de la Cooperativa. El III Congrés s'havia de celebrar el 22 de juliol de 1936 a Manresa, però el començament de la Guerra Civil no ho va permetre (Jiménez Mier y Terán, 2007; Jiménez Mier y Terán, 2011).

A partir d'aquest fenomen educatiu transfronterer, que va connectar el pedagog francès amb els/les mestres batequistes lleidatans/nes, aquest article estudia la *lògica freinetista* en l'àmbit de la formació i selecció de mestres, en el marc dels anomenats «cursillos de selección profesional»: un nou format d'oposicions al magisteri que el Govern provisional de la República va dissenyar per fer front al gran nombre de mestres que es necessitaven per ensenyar a les escoles que s'havien creat, precisament, la major part, en l'àmbit rural. La hipòtesi que aquest article introdueix és que el requeriment inicial d'escriure un text «autobiogràfic» com a avaluació dels «cursillos», està intel·lectualment i pedagògicament vinculat al moviment batequista freinetista lleidatà (Simon-Martin i Jové, 2024). Per tal de dilucidar aquesta hipòtesi, l'article analitza, per mitjà de la temàtica del mar